

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

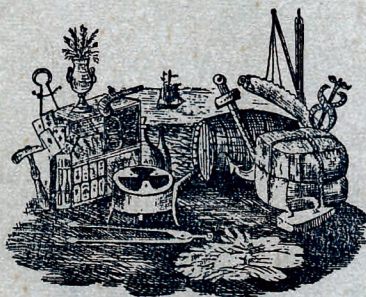
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OVERSIGT OVER INDUSTRIHISTORISK LITTERATUR 1945-54

Ved

Vagn Dybdahl, Andreas Jørgensen og Finn H. Lauridsen

UDGIVET AF ERHVERVSARKIVET 1955
SÆRTRYK AF „FORTID OG NUTID“

OVERSIGT OVER INDUSTRIHISTORISK LITTERATUR 1945-54

Ved

Vagn Dybdahl, Andreas Jørgensen og Finn H. Lauridsen

UDGIVET AF ERHVERVSARKIVET 1955

SÆRTRYK AF „FORTID OG NUTID“

og »*Dansk stenindustriarbejderforbund 1897—1947*« (1947). Fyldig er *Viggo Nielsen: Keramisk forbund gennem 50 år* (1947) med bemærkelsesværdige erindringer af forbundets stifter og mangeårige forretningsfører, Albert Flodin, som navnlig omtaler forhandlinger med Den kgl. porcelainsfabrik, Bing & Grøndahl og Norden. Funktionærstanden er behandlet i *O. Bouet: Privatfunktionærstanden* (1948), hvis historiske stof dog er ret spinkelt, i »*Foreningen af værkstedsfunktionærer i jernindustrien i Danmark, Århus afd. 1899—1949*« (1949) og endelig i *Karl Elmggaard: Dansk teglmesterforening af 1899. Tilbageblik på de sidste 25 år, 1924—1949* (1949), der ordnet år for år bringer en række korte data for foreningen.

Arbejdsforholdene er også et hovedemne i *M. P. Clemmensen: Optegnelser om tobaksfabrikation, tobaksavl og tobaksarbejdere i Horsens* (Århus stifts årbøger 1952), der i erindringsform behandler tiden ca. 1860—1870. Tobaksindustriens arbejdsforhold omtales ligeledes, men halvt i skønlitterær form, i *Henrik Eriksen: Fra en gammel tobaksfabrik* (1947); det er her en mindre københavnsk virksomhed, der er udgangspunkt. Af tobaksindustriens arbejdsforhold i 1890'erne får man endelig også et indtryk gennem Staunings erindringer i »*Bogen om Stauning*« (1950) og af papirindustriens gennem *Julius Bomholt: På vej til livet* (1954), erindringer fra papirfabrikken i Silkeborg o. 1900. Arbejdsforholdene er endvidere med i *Erik Drejer* (red.): *Arbejds- og fabriktilsynet gennem 75 år* (1948) og er hovedemnet i *Georg Nørregård: Fælles værkstedsregler i jernindustrien* (Hist. medd. om København 4. r., 1. bd.), der redegør for de af de nye industrielle forhold nødvendiggjorte regler for arbejdspladserne, perioden er tiden fra omkring 1870 indtil 1897, da der overenskomstmæssigt tilvejebragtes kollektive værkstedsregler i jernindustrien.

Lønforholdene er emnet i *R. Willerslev: Københavnske fabriksarbejders og arbejdsmænds vilkår omkring 1870* (Hist. medd. om København 4. r., 2. bd.), hvori forfatteren søger at beregne arbejdernes indtægt og forbrug for derefter at konkludere i, at der trods stigning i nationalformuen 1845—75 skete et fald i arbejdernes levestandard. Lønudviklingen er endvidere behandlet i *P. E. Milhøj: Nogle træk af forholdet mellem de industrielle lønninger i Danmark siden 1914* (Nationaløk. tidsskr. 1948), der sammenholder udviklingen mellem de forskellige industrifag og bl. a. konkluderer i, at fag, der lå højest i 1914, stort set også gør det i dag, men at fagene mere og mere nærmer sig hinanden; et interessant kildeproblem fremlægges i afhandlingen, nemlig vanskelighederne ved at fastslå, hvad den udbetalte løn virkelig har andraget. Emnet er uddybet og sat i forbindelse med andre samfundsgruppers lønforhold af samme forfatter i *Poul Milhøj: Lønudviklingen i Danmark 1914—1950* (1954). I lønforhandlinger under forligsmandens medvirken i tiden 1914—19 får man et indblik gennem *Adolph Jensen: Erindringer* (1946).

Prisaftaler og konkurrenceforhold i nutiden, men med historisk tilbageblik er belyst i *Bjarke Fog: Erhverv og samfund* (1950) og for tiden omkring århundredskiftet i *Vagn Dybdahl: Den illoyale konkurrence* (Erhvervshistorisk årbog 1952), jfr. også trustkommissionens betænkninger omtalt i afsnit 9 og 12.

Udbyttedeling og bedriftsråd er behandlet både aktuelt og historisk i *Byrge Quist: Bedriftsråd* (1945) og i »*Kravet om industrielt demokrati*« (1947, særtryk af »Økonomi og politik« 1946).

3. Metal- og maskinindustrien har mærkelig nok kun en ret beskedent høst; med nogle få undtagelser drejer det sig kun om mindre jubilæumsskrifter. Betydelig i omfang og kvalitet er *Mogens Lebech: Titan, smedien, der blev verdensfirma* (1947), udsendt i anledning af firmaets 50 års jubilæum. Det er et velskrevet og oplysende arbejde, til dels bygger det på arkivmateriale og bringer foruden kildehenvisninger et omfattende register. Redegørelsen for de forskellige virksomheder, der sluttedes sammen og blev til Titan, er af betydelig interesse, ligesom bogen giver ikke uvæsentlige oplysninger om teknikkens historie, endelig belyses også fabrikens forhold til fagbevægelsen og dens stilling inden for Arbejdsgiverforeningen. Her som ved de fleste jubilæumsskrifter må man imidlertid undre sig over, at firmaets økonomiske forhold — kapital og driftsresultater — er så godt som uomtalt, de spiller dog en væsentlig rolle i virksomhedens historie. Af mere almindelig interesse er også *Johannes Hansen: A/S Nordiske kabel- og trådfabrikker 1898—1948* (1948) med dets bidrag til H. P. Priors historie og med en del løn- og produktionstal; i »*Sabroe gennem 50 år*« (1947) gives ikke blot det obligate rids af firmaets historie, men også væsentlige træk af køleteknikkens udvikling. Teknikhistorie fra den sidste snes år er *H. Carstensen: Modern Trends in the Development of High-Powered Diesel Machinery* (1949). I erindringsform gives i *Poul Bergsøe: De tre vinduer* (1945) og i *Flemming Bergsøe: Fra den gamle fabrik til Glostrup 1902—1952* (1952) et udmærket indtryk af grundlæggelsen og udviklingen af Dansk elektrokemisk fabrik (senere Paul Bergsøe & søn), der begyndte med aftinning af blikaffald, men senere har optaget andre metallurgiske produktioner.

Støberiet er smukt repræsenteret med *Edward C. J. Wolf: Kakkelovn og stil* (1951), udsendt ved Vejlefirmaet C. M. Hess fabrikkers 75 års jubilæum. Hovedvægten er lagt på stil- og kulturhistorien med et udmærket billedmateriale, dertil er føjet en kort oversigt over virksomhedens historie. Væsentlige bidrag til Hess fabrikkers historie foreligger også i *Th. Thaulow: Fabrikejer C. M. Hess og hans slægt* (1951), der i det hele taget på mange punkter giver et godt indtryk af milieu'et omkring en fabrikejer i provinsen i årtierne før og efter århundredskiftet. I anledning af en gave til Horsens museum berettes i

Otto Norn: Agent Kjeldsens kakkelvorn (Danske museer II, 1951) om, hvorledes jernstøber Thomas Weiss i 1830 flyttede fra København til Horsens for der at grundlægge Jyllands første jernstøberi. Ganske korte er *Svend Rindholt: Morsø støbegods i hundrede år* (1953), »*Ribe jernstøberi 1845—1945*« (1945) og »*1847—1947. Kerteminde jernstøberi. Tekst og billeder*« (1947), det sidste indeholder oplysninger om salgsorganisationen.

Landbrugsmaskinerne er emnet i *Svend Christensen: Nordsten gennem 75 år* (1952), der følger Hillerød-fabrikken fra grundlæggelsen som jernstøberi til den betydelige fabrik for landbrugsmaskiner; det indeholder desuden en hel del personalia. Det sidste er også tilfældet med *H. Rosenstand Schacht* og *Erik Bergstrand: A. Jacobsen Fraugde. Plovfabrikken Fraugde 1878—1953* (1953), hvad der her siges om plovfabrikation er ellers tyndt. Ren personhistorie er også *Niels Blædel: A/S Ernst Voss fabrik 1897—1947* (1947), der bortset fra et aktuelt billedmateriale rummer levnedsskildringer af virksomhedens ledere. I *S. Mansted: Atlas 1899—1949* (1948) er det også de aktuelle billeder, der dominerer, teksten er meget kort.

For det fremlagte, specielle billedmateriale må nævnes *Poul Melgaard: A/S Vestla. Specialfabrik for elektrisk-, gas- og dampopvarmede apparater 1914—1954* (1954) og »*50 år i hygiejnens tjeneste. A/S Georg E. Mathiasen*« (1953), om vaske- og rensermaskiner. »*25 år i glas og ramme*« (1946, rammefabrikken Jyden) bringer også væsentligst billeder. teksten er yderst kortfattet. Korte jubilæumsskrifter af traditionel tilskæring er »*J. G. A. Eickhoff 1848—1948*« (1948; bogtrykmaskiner), »*Silkeborg maskinfabrik 1853—1953*« (1953), *Sv. B. Egly: Vejle bolte- og møtrikfabrik 1889—1949* (1949) og *Ove Boesdal: Med løvefodder og gesvejsninger. A. Wilsons kobbersmedie og metalvarefabrik. Århus-København* (1947). I *Mogens Lorentzen: Vor ven bilen. Udg. i anled. af General Motors 25 års jubilæum i Danmark* (1948) er det mere kulturhistorie, der skrives. Meget kortfattet er *H. Pødenphant: Mit skrivemaskinemuseum* (u. å.), som mere nævnes for emnets skyld, da det, der siges om dansk skrivemaskineindustri (Malling Hansens skrivemekle), er kendt fra anden litteratur.

4. Skibsbyggeriet er spredt omtalt i *F. Holm-Petersen og A. Rosendal: Fra sejl til diesel I-III* (u. å.), hvis 3. bind bringer korte rids af de forskellige jern- og stålskibsværfters historie. En værdifuld afhandling er *Erik Kroman: Skibsbyggeriet i Marstal* (Sjöhistorisk årsbok 1947), der dækker tiden fra o. 1600 til vor tid. Her gives en del tekniske oplysninger, men fuldt så meget behandles skibsfartens forhold i almindelighed. Om de ydre rammer for et af de ældste skibsbyggerier er fortalt i *Marius Hansen: Udgravningen af kong Hanses skibsværft Engelsborg på Slotø i Nakskov fjord* (Handels- og søfartsmuseets årbog 1948). En

skibsbyggeres liv i det 19. århundrede beskrives i »*Af skibsbygmester Poul Barfoeds levnedbeskrivelse*« (Handels- og søfartsmuseets årbog 1953), der udførligt fortæller om uddannelsen hos fynske skibsbyggemestre og videre beretter om det første skib, Barfoed byggede, for Hage i Stege, endelig også om det skibsværft, han selv i 1844 anlagde i Helsingør. Den mindre skibsbygning er også emnet for *Otto Benzon: Skibsbygmester E. C. Benzon, Nykøbing Falster* (Handels- og søfartsmuseets årbog 1954). Ved at beskrive en række af Benzons skibskonstruktioner påvises den store betydning, han har haft for udviklingen af dansk skibsbygning i sidste halvdel af 19. årh., således især hans arbejde med nye bådtyper til fiskeriet. Af speciel karakter er redegørelsen for orlogsværftets torpedobådsbyggeri fra o. 1890 og fremefter i *R. Steen Steensen: Vore torpedobåde* (1953). Yderst kortfattet er *V. Piilgaard: Svendborg skibsværft 1926—51* (1951).

5. Om tekstilindustrien i sidste halvdel af 18. årh. er der oplysninger i *Johan Hvidtfeldt: Breve fra Hans de Hoffmann* (Vejle amts årbøger 1946), der bl. a. beretter om forsøg på at drive en klædefabrik og siden et lærredsmannufaktur i Fredericia. I øvrigt er tekstilindustrien næsten udelukkende repræsenteret ved jubilæumsskrifter. I kraft af virksomhedens karakter indtager *A. R. Gjerlev og H. C. Rosted: Den militære klædefabrik 1849—1949* (1848) en særlig plads, også fordi det rækker længere tilbage end de andre jubilæumsskrifter. Fremstillingen begynder med en udførlig skildring af oprettelsen af klædemanufacturer ved Usserød og Brønsholmsdal i 1790'erne. Disse blev senere samlet til det militære uldmanufaktur, hvis udvikling følges som statsdrevet virksomhed indtil 1849, da en reorganisation fandt sted, og Den militære klædefabrik blev oprettet. I det følgende optages teksten dels af en redegørelse for det politiske spil omkring en statsdrevet fabrik, dels af den tekniske udvikling. Forfatterne har — takket være, det er en statsvirksomhed — kunnet bygge på et righoldigt arkivalisk materiale. Et udmærket jubilæumsskrift foreligger også med *L. Brahe Christensen (red.): Om strømper* (1953), der er udgivet af A/S Valby strømpefabrik ved dens 50 års jubilæum. Der fortælles om strømpens betydning i klædedragten gennem tiderne, og H. P. Hansen skriver om hosekræmmerne. Georg Nørregård giver på europæisk baggrund et fortræffeligt rids af strømpeindustrien i Danmark i århundrederne før vort, teksten ledsages af velvalgt illustrationsmateriale. I det hele, også med skildringerne af vor tids strømpeindustri, et jubilæumsskrift i topklassen.

De tre følgende bøger er alle mindre, men ellers af forskellig bonitet. *L. Brahe Christensen: Et dansk linnedvæveri gennem 75 år. Carl Flensburg & Sebbelov* (1954) hører til de bedre arbejder. På det givne, spinkle materiale gives et dækkende rids af virksomhedens historie og en god biografi af Holger Sebbelov. Bogen rummer et nydeligt billedafsnit med

gengivelser af kendte dækketøjsmønstre. »*Haderslev klædefabrik. M. Schaumann 1872—1947*« (1947) giver foruden en beskrivelse af udviklingen fra farveri til moderne klædefabrik en del personalhistoriske oplysninger. Det næsten helt ligegyldige foreligger med *Jesper Ewald: Bloch & Andresen gennem 100 år* (1947); forfatteren skriver levende, men uden forståelse for sagen og tilsyneladende uden at der virkelig er sat ind på at bringe materiale frem. Kortfattet og ikke særlig givende er *L. Brahe Christensen: De danske bomuldsspinderier 1901—1951* (1951); »*Tekstil gennem 50 år. Vejle dampvæveri*« (1947) er i høj grad kun en oversigt med småbiografier af stifterne.

Af mere speciel karakter er *Mogens Lorentzen: Af korsettets og dets datter busteholderens historie* (1950), der væsentligst er modehistorie, men dog også kort fortæller om firmaet Nicolai Kanter, ved hvis 50-års jubilæum bogen udsendtes. I *Olaf Olsen: Christian IV's tugt og børnehus* (Hist. medd. om København, 4. r., 3. bd.), *Johan Hvidtfeldt: Viborg tugthus i 1700-årene* (1950) og *Svend E. Christiansen: Statsfængslet i Horsens 1853—1953* (1953) betragtes tekstilindustrien under en anden synsvinkel. Hvidtfeldt og Olaf Olsen lægger vægten på tugthusenes placering i rets- og socialhistorien, men for Viborgs vedkommende behandles også virksomheden som klædemanufaktur, medens dette blot berøres af Olaf Olsen. I bogen om Horsens statsfængsel gøres der heller ikke meget ud af klædefabrikationen, selv om den virkelig betød en del; de mange »Crome & Goldschmidt, Horsens tugthus udsalg« rundt i provinsbyerne var det første tilløb til kædedannelser i dansk detailhandel.

Hjemmeindustrien i tekstilfaget er behandlet i *Sigurd Schoubye: Kniplingsindustrien på Tønderegnen* (1953), en oversigt byggende på trykt materiale, og i *H. P. Hansen: Spind og bind* (1947). H. P. Hansen giver en virkelig dybtgående skildring af bindeindustrien i Jylland og det liv, der knytter sig til den. Af hjemmesyerskernes triste kår under konfektionsindustriens opbygning får man et indtryk gennem *Herman Bang: Syerskernes fest* (1883), optaget i Herman Bang: *Københavnske skilddringer* (1954, udg. af Cai M. Woel).

Fra bindestuen og fra københavnske syersker til de vestindiske øer, så vidt rakte den danske tekstilindustri. I *Andreas Jørgensen: Et dansk imperialistisk eksperiment. Plantageselskabet Dansk-Vestindien* (Erhvervshistorisk årbog 1953) redegør forfatteren på grundlag af selskabets arkiv og den trykte litteratur bl. a. for forsøget i begyndelsen af dette århundrede med drift af en bomuldsfabrik og en hampefabrik på de små øer.

6. Levnedsmiddelindustrien har naturligt nok afsat en betydelig mængde publikationer, men kun få større og samlede fremstillinger. Den store *H. Richter-Friis: Den danske levnedsmiddelindustri* (1949)

rummer kun ganske lidt historisk stof, og ud over denne bog er industrien ikke betragtet som helhed.

Mejeridriften på overgangen til industri er behandlet i *Vagn Dybdahl: Hans Broge og det jyske landbrug* (Jyske samlinger 1946), i den ny udgave af *A. Axelsen Drejer: Den danske andelsbevægelse* (1952) er andelsmejerierne kort omtalt, men der føjes ikke nyt til samme forfatters fyldige behandling i *K. Hansen: Det danske landbrugs historie*, bind 4. Det samme gælder *Valdemar Navne: De samvirkende jyske mejeriforeninger gennem et halvt århundrede* (1945), »*Thisted mejeriforening gennem 50 år*« (1945) og »*Århus omegns mejeriforening 1895—1945*« (1945), der alle bortset fra arbejds- og lønforholdene fortrinsvis behandler kvægavlen. »*Statens forsøgsmejeri 1923—1948*« (1948) giver derimod et udmærket rids af den tekniske udvikling i den sidste menneskealder, spredte bemærkninger om mejeriteknikken er også med i *Carl Elmer: En gammel mejeribestyrers erindringer* (1948). Om den seneste udvikling beretter den fortræffelige årspublikation »*Danmarks mejeristatistik*«, som er kommet siden 1897, og om hvis tilstedeværelse der kan være grund til at erindre historikerne, også egnshistorikerne. Fra de enkelte mejerier foreligger en række jubilæumsskrifter, som dog ikke bringer meget, en undtagelse er *H. P. Sørensen: Mælkeriet Enigheden gennem 50 år* (1947), hvori der livligt skrives om virksomhedens almindelige udvikling og om arbejdsforhold og personalia; de øvrige mejerijubilæumsskrifter fra perioden er »*Bregninge andelsmejeri 1899—1949*« (1949), »*Dalum andelsmejeri gennem 50 år*« (1945), *Asmus Clausen: Sottrup andelsmejeri gennem femti år* (1949), »*Frøslev andelsmejeri gennem 50 år*« (1947), »*Andelsmejeriet Sct. Olavs kilde 1895—1945*« (1945, Skuldelev-Selsø sogn), »*Andelsmejeriet Madebjerggård 1898—1948*« (1948), »*Andelsmejeriet Bøgebæk 1895—1945*« (1945) og »*Biersted andelsmejeri gennem 50 år*« (1949). Der er i forbindelse med disse jubilæumsskrifter al mulig grund til at beklage, at udarbejdelsen ikke overdrages dygtige egnshistorikere, som foruden at give en skildring af mejeriets historie kunne benytte lejligheden til at knytte forbindelsen til egnens og mejeriernes historie i almindelighed. Selv om meget stof da vil gå igen fra jubilæumsskrift til jubilæumsskrift, så ville de dog opfylde en mission gennem den historiske oplysning, de ville bringe til egnens befolkning.

Fra mejerierne til slagterierne er der i de fleste tilfælde et spring i størrelsen, og dette gælder også jubilæumsskrifterne. Slagterierne udsender som regel fyldige bøger ved deres runde år; for ofte gælder det også her, at forfatterne er uden synderlig skoling i tilrettelægning af større fremstillinger, det både i henseende til den skriftlige udformning og den historiske teknik. Mere end selve slagteriets historie er *Kr. Schnach: Roskilde andels svineslagteri 1895—1945* (1947), der dels behandler de almindelige afsætningsforhold, dels tilknyttede industrier: konserver, kødfoder og træemballage. Tilsvarende gælder for *Hjalmar og Cl. Clausen:*

Odense eksportslagteri 1897—1947 (1947), som begynder med svinets udvikling fra oldtiden og frem til vore dage. Meget indgående skildres slagteriets historie på baggrund af landbrugets almindelige vilkår, med er også her forskellige tilsluttede virksomheder, i det hele taget er det en vellykket bog. Mere kortfattet og snævert holdende sig til virksomhedens egen historie er *A. M. Frederiksen: Kalundborg andelssvineslagteri 1896—1946* (1946), det samme gælder *Hans Larsen: Haslev andelssvineslagteri 1896—1946* (1946), noget mere er med i *Harald Kristensen: Ringsted andelssvineslagteri 1896—1946* (1946); ganske kortfattede er »*Ålborg offentlige slagtehuse og eksportslagterier 1899—1949*« (1949) og »*Danske andelsslagteriernes konserverfabrik ... 1935—45*« (1945). Om andelsslagterierne som helhed foreligger en oversigt i Axelsen Drejers ovennævnte bog om andelsbevægelsen. Almene træk af slagteriernes udvikling er også behandlet i *A. Axelsen Drejer: Foreningen af direktører ved danske andelssvineslagterier 1904—1954* (1954).

Bryggeriindustrien møder med det udmærkede arbejde *Jørgen Christensen og Ernst Christiansen: En stjernevogn kørte ud. Bryggeriet Stjernens historie gennem 50 år* (1952). Det er ikke så meget den tekniske udvikling, der behandles, men til gengæld giver bogen et godt billede af virksomhedens indre historie og af dens forhold til offentligheden og de andre bryggerier; den har også et stort personaliastof, måske vel meget. Bryggeriet før det blev industri er behandlet i *Victor Hermansen og Peter Holm: Østjysk øl* (1948), som giver en art øllets kulturhistorie. Det samme er tilfældet med *Niels P. Bjerregaard: Af øllets historie* (1950), som dog også fortæller en del om bryggeriet Thordal i Skive. Korte rids af provinsbryggeriers historie er også »*Bryggeriet Godthåb 1899—1949*« (1949, Silkeborg) og »*Gislinge bryggeri 1899—1949*« (1949). I »*A/S De danske maltfabrikker 1895—1945*« (1945) fortælles dels om mændene i ledelsen gennem årene, dels om den tekniske side af arbejdet i jubilæumsåret. »*Ålborg akvavit gennem 100 år*« (1946) udsendes i anledning af Ålborgfabrikkens jubilæum. Det giver — for tiden før 1918 — et godt indtryk af mængden af småbrænderier i provinsbyen.

Sukkerindustrien møder op med den store monografi *P. P. Sveistrup og Rich. Willerslev: Den danske sukkerhandels og sukkerproduktions historie* (1945). Den tager for industriens vedkommende sin begyndelse med Christian IV's manufakturer i 1620'erne, hvorefter der redegøres først for den merkantilistiske og siden for den liberalistiske toldpolitikks betydning for sukkerindustrien. Efter 1870 er det roesukkeret og De danske sukkerfabrikker, som er emnet, og for både denne og den foregående periodes vedkommende er udført et betydeligt arbejde for at klarlægge industriens arbejds- og produktionsforhold. Værdifuld er sammenkædningen af først samspillet mellem industri og handel og siden — efter 1870 — mellem landbrug og industri; i teknisk henseende (kildehenvisninger m. m.) kunne der have været ofret noget mere omhu på bogens udarbejdelse.

Margarineindustrien er behandlet i *Jørgen Holst-Jensen: Smørkrigen* (Jyske samlinger 1946), men udelukkende som faktor i det politiske spil under forfatningskampen. Adskilligt interessant materiale, mest for tiden efter 1. verdenskrig, er fremlagt i Priskontrolrådets »*Redegørelse vedrørende A/S Margarine-Compagniet*« (1949). Talgsmelteriet, hvis produkter tidligere også spillede en betydelig rolle for margarineindustrien, er emnet i *Ib Romer Jørgensen og Poul Jespersen: Fra lysestøberi til talgindustri* (1951). Bogen er udsendt som 125-års jubilæumsskrift fra den københavnske virksomhed C. E. Bast's efft. og behandler mest ejerforholdene; foruden talgsmelteriet og produktionens anvendelse omtales lysestøberiet.

Konserverindustrien er kort behandlet i *Ivar Egebjerg: Beauvais i hundrede år* (1950), der bl. a. giver træk af henkogningsteknikkens historie.

7. Tobaksindustrien kan møde med et jubilæumsskrift, der ubetinget bærer førsteprisen for de her betragtede år, det er *Kristof Glamann og Helge Smith: 75-foreningen, 1875—1950* (1950). Det er udsendt af cigar- og tobaksfabrikanternes forening af 1875, og for den historiske dels vedkommende udarbejdet af Kristof Glamann, medens Helge Smith — dog også med historisk tilbageblik — skriver om tobaksbeskatning i Danmark og Sverige. Glamann har i vid udstrækning benyttet arkivmateriale og i det hele taget præsteret et stort arbejde i fremdragelsen af kilder. Som introduktion bringer bogen, også med nye resultater, et rids af tobaksindustriens historie i det 19. århundrede. I organisationens historie er — foruden arbejdskampe — navnlig lagt vægt på de særlige problemer, der melder sig for tobaksindustrien under krige og i restriktionsperioder. Der er grundigt redegjort for organisationens stillingtagen til og deltagelse i internationale handelsoverenskomster og for tobaksindustriens forhold til forskellige brancheorganisationer inden for handelen. Bogen er ledsaget af et udmærket statistisk tabelmateriale; billedmaterialet er nydeligt og svarer i det hele taget til det værk, hvis fortjenester skyldes en dygtig historiker. De seneste år er emnet for *P. P. Sveistrup: Tobaksindustriens indsats i det danske samfunds økonomi* (1945), der hovedsagelig dækker de tre »normalår« 1937, 38 og 39 og især behandler beskæftigelsens omfang, statens afgiftsindtægter, arbejdstiden og avanceforholdene. Udelukkende om forbruget er *Max Kjær Hansen: Cigaretforbruget 1920—50* (1952). En del historisk stof, men ikke egentlig nyt er også medtaget i »*Om tobak. Lærebog til brug ved den faglige undervisning inden for tobaksfagene*« (1952), bogen bør dog læses af den, der skal beskæftige sig med tobakkens historie. Den ældste tobaksindustri er omtalt i Lindberg Niensens Ringkøbinghistorie (se afsnit 18) og i *Finn H. Lauridsen: Fra borgerskabets gennembrud* (1952) og vil ligeledes blive omtalt i »*Flensborg bys historie*« II. Om en

københavnsk cigarfabrik startet under 2. verdenskrig som fortsættelse af cigarhandel en gros fortælles kort i »*H. J. Hansen & Co. 1923—1948*« (1948).

8. Papirindustrien i Danmark er gammel, og perioden har bragt arbejder, der når tilbage til dens første år. *Arthur G. Hassø* fremlægger i *Et minde om Frederik II's papirmølle ved Hvidøre* (Festskrift til Knud Fabricius 1945) det lidet, man ved om dette anlæg, mere er der at hente i *N. A. Møller Nicolaisen: Thyco Brahes papirmølle på Hven* (1946), hvor der fortælles om møllens historie og teknik. I *Luis Bramsen: Fra 19. århundredes handelsliv* (Erhvervshistorisk årbog 1951 og 1952) berettes om de Drewsenske foretagender på Strandmøllen og i Silkeborg både med hensyn til fabrikkens afsætning, produktion og teknik. Papirfremstillingen ved 19. århundredes midte er også emnet i *Ejler Alkjær: Da Havreholm var fabriksby* (Fra Frederiksborg amt 1945) og i *Bendt Friis: Havreholm papirmølle* (Fra Frederiksborg amt 1946), men for begge forfattere bliver det mere ejerne end fabrikken, der er emnet. Det kulturhistoriske er hovedemnet i *Hans Lassen: Tapetets historie* (1947), men bogen rummer dog også billeder og tekniske enkeltheder fra tapetfremstillingen.

9. Af stor ælde er også kalk- og teglværksindustrien, og om de ældste tider fortælles kort i *P. Christensen: De gamle teglværker ved Dronninglund* (Vendsysselske årbøger 1951), der går tilbage til det 16. århundrede. En god oversigt over teglværksteknikken før 1900 er givet i *Th. Kr. Hansen: Teglblænderi i ældre tid* (Sprog og kultur, bd. 19, 1951), det samme er emnet for *T. Tobiassen Kragelund: Gamle vestjyder fortæller om tegl- og kalkbrænding* (1953). Kalkudvindingens teknik i det 19. århundrede er behandlet i *Finn H. Lauridsen: Det kongelige danske landhusholdningsselskab og kalkværkerne i Dagbjerg og Mønsted* (Fra Viborg amt 1953). »*Grøngegårdens teglværk. Korte træk fra et halvt århundredes virksomhed*« (1948) giver bl. a. en del produktionsstatistik fra det betydelige lollandske teglværk. Vort århundredes forhold er undersøgt i »*Betænkning vedr. konkurrenceforholdene inden for kalk-, kridt- og mørtelbranchen*« (1951), den første af trustkommissionens betænkninger. På grundlag af oplysninger fra Prisdirektoratet, Statistisk departement og de enkelte virksomheder giver bogen en oversigt over koncentrationen inden for branchen og den prispolitik, der har været ført. »*Dansk andels cementfabrik*« og cementkrigen i 1914 er med i *Axelsen Drejers* bog om andelsbevægelsen, omtalt i afsnit 6. Kalk- og mergeludvinding til landbruget, organiseret på industriel basis redegøres der for i *Harald Skodshøj: Mergel og kalk i Vest- og Midtjylland* (1947), som giver adskillige værdifulde oplysninger, men ganske er blottet for kildehenvisninger.

10. Farveindustrien er egentlig kun repræsenteret med et enkelt bidrag *C. V. Christoffersen og Alfr. Petersen: Farvemøllens historie gennem 100 år* (1945). Det er ganske bemærkelsesværdigt, fordi der her er tale om et af vore første moderne aktieselskaber dannet af københavnske malermestre som et modtræk mod, at farvetilvirkningen efterhånden gled bort fra malerværkstederne. For en stor del gentages, hvad der blev fremlagt i 50-års jubilæumsskriftet, men nye enkeltheder er kommet til. Forudsætninger og de første år optager forholdsvis megen plads, og for farvemøllens senere år bliver fremstillingen mere annalistisk. Et rent ydre rids er *Arne Brandt: International farvefabrik A/S 1899—1949* (1949), om den lokale repræsentant for den internationale skibsfarvekoncern. Næsten rent billedhæfte er »*Firmaet danske farve- og lakfabriker 1920—1945*« (1945).

11. Porcelænstilvirkningen er hovedsagelig blevet betragtet ud fra kunstneriske hensyn. Den lille bog *Bredo L. Grandjean: Kongelig dansk porcelain* (1948) har som indledning et stykke om porcelænsfabrikkens historie til 1884 og derudover nogle billeder af produktioner; korte omtaler af fabrikken findes også i *Henry Hellsen: Kapitler af Købmagergades historie* (1950) og i *Jørgen Hørbøll: Frederiksberg fra bondeby til storstad* (1945), men nye oplysninger bringes ikke, selv om der nok kunne være grund til at arbejde mere indgående med fabrikkens historie. Kunstneriske synspunkter er det afgørende i de tre små bøger *Thorkild Olsen: Fyrrelyve års arbejde på Den kgl. porcelainsfabrik* (1948), *Bredo L. Grandjean: Det musselmaledede stel* (1950) og *C. F. Ludvigsen m. fl.: Pourpre de Chine* (1951). -- Kortfattet er *Albert Gammelmark: Bornholmsk keramik* (1953).

12. Om det ældste glasmageri i Danmark fortælles ganske kort i *Gudmund Boesen: Gamle glas* (1950). Fyldigt, velskrevet og med udmærket hensyntagen til den tekniske udvikling skrives der i *P. Koch Jensen og Sigurd Schultz: Holmegårds glasværk 1825—1950* (1950). Fabrikkens historie og dens personalia har også fået en vellykket behandling. Sigurd Schultz har specielt behandlet produktionen ud fra en kunsthistorisk vurdering. I *Ivar Egebjerg: Kastrup glasværk 1847—1947* (1947) indledes med en populær oversigt over glassets historie og derefter berettes kort om virksomhedens udvikling. Vinduesglas fremstilles i Danmark kun på A/S Korsør glasværk, stiftet 1935. Før den tid forsøgte man fra 1907 og frem forgæves at sætte en produktion i gang i Helsingør. Forholdet til importørerne (konkurrencebegrænsende aftaler) er behandlet i »*Planglasbranchen*« (Trustkommissionens 4. betænkning, 1954).

13. Et og andet om trævareindustrien kan hentes i »*Et 25 års jubilæum. Trævarefabrikken Dan 1920—45*« (1945), det kan der derimod ikke i

Mogens Lorentzen: Om træer og træ. A/S Snedkermestrenes træ- og finerskæveri 1900—1950 (1950), hvor det i sjældnen grad er lykkedes at gå uden om emnet.

14. Medicinalindustrien møder med to jubilæumsskrifter. *Jørgen Bast: A/S Alfred Benzon 1849—1949* (1949) er især, ikke særlig dybtgående biografier af medlemmer af dynastiet Benzon. I *Edv. Gotfredsen og Kaj Roholm: Iocosa et seria ex historia remediolorum deprompta* (1945) gives et rids af medicinens historie, medens kun et slutningskapitel fortæller om »Ferrostan«, ved hvis 25 års jubilæum bogen blev udsendt.

15. I »*Nordisk fjerfabrik A/S. 1901—1951*« (1951) berettes år for år om begivenheder i selskabets historie. Interessante og velskrevne er kapitler om virksomheden i Kina, Rusland og Amerika.

16. Møller -- navnlig vandmøller -- var tidligere ofte udgangspunkter for industriel virksomhed, og en del af vor tids fabrikker kan føre deres aner tilbage til en mølle. I *Steen Böcher: Vandmøller og andre vandkraftudnyttelser i Vejle amt* (Vejle amts årbøger 1943—46, 48—50) gives foruden en omtale af de moderne møller og kraftanlæg en grundig oversigt over de enkelte møllers historie; dette sidste er også tilfældet i *Chr. Heilskov: Vandmøller i Århus og Skanderborg amter* (Århus stifts årbøger 1941, 43, 45, 47 og 49). *Axel Johansen: Vandmøllerne i Kolding* (Vejle amts årbøger 1949) går tilbage til slutningen af det 16. århundrede og fremtræder væsentligst som et supplement til Steen Böchers disputats fra 1942 om »Vandkraftens udnyttelse i det sydlige Nørrejylland«. I *Holger Munk: Vordingborg rytterdistrikts vandmøller 1718—74* (Årbog for Præstø amt 1947) omtales foruden kornmøller enkelte stampe- møller, især Hulemose, hvor der en tid lang var et bekendt lemanufaktur. En enkelt mølles ejerforhold i 18. årh. er beskrevet i *Anders Tofting: Åmølle i Gudum* (Hardsyssels årbog 1946). Om selve mølleteknikken er skrevet i *Anders Jespersen: En foreløbig undersøgelse af gangløjet i vandmøller i Vesteuropa* (1953), og om den ældste teknik i *Axel Steensberg: Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år* (1952). Teknikken i det 19. århundrede er hovedemnet i *T. Tobiassen Kragelund: Stampe- og benmøllen i Hjortkær* og i *H. Øllgaard: Fra Assenbæk og Skærbæk stampe- og benmøller*, begge i »*Fra Ribe amt 1954*«. Møllersproget er der et kort kapitel om i *Peter Skautrup: Det danske sprogs historie* bd. 3. (1953); sproghistorien, med dette bind ført ned til omkring 1870, er ellers ikke hidtil kommet ind på industrisprog.

17. Til industriens personalhistorie er ydet et fint bidrag med *Anders Vigen: Benny Dessau* (1950). Hovedemnet er naturligvis Dessaus indsats i dansk bryggeriindustri, men dernæst redegøres også for hans indsats for dansk deltagelse i internationale udstillinger, og endelig behandles

Dessau som erhvervspolitiker i ledelsen af Industrirådet. Om Dessau's hjem fortælles i *Einar Dessau: En industrimands hjem* (Danske hjem ved århundredskiftet, 1. samling, 1947). På tilsvarende plan som bogen om Dessau ligger *Anders Vigen: C. A. Olesen* (1945), hvor personskildringen for så vidt er faldet bedre ud. Til industrihistorien rummer bogen — som i ikke ringe udstrækning bygger på C. A. Olesens papirer — gode bidrag, ikke mindst på grund af dens indtrængen i ledelsens overvejelser under opbygningen af spritfabrikkerne. En god lille biografi er *H. Stevenius-Nielsen: Leopold Damm* (særtryk af Superfossen 1949), særlig er dens fremkomst påskønnelsesværdig, fordi denne betydelige industrimand, grundlæggeren af Dansk svovlsyre- og superfosfat fabrik, ikke er optaget i »Biografisk leksikon«. Gennem *Knudåge Riisager: Et ingeniørhjem* (Danske hjem ved århundredskiftet, 4. samling, 1953) gives et indblik i vilkårene for en betroet medarbejder i F. L. Smidth. Tobaks-, sæbe- og klædeindustrien er omtalt i *Jørgen Swane: De Fredericia-Bruun'er* (Vejle amts årbog 1951), et af denne fremtrædende slægts medlemmer er biograferet i *Vagn Dybdahl: M. P. Bruun — politikerens bag gadenavnet* (Seksten Århusrids tilegnede Svend Unmack Larsen 1953), hvor hans erhvervspolitiske synspunkter omtales. Klædefabrikationen i Jylland i 19. århundrede er ligeledes med i *Josef Fischer og Michael Hartvig: Slægten Wulff fra Fredericia og Randers* (1953), medens strømpefabrik og handskemanufaktur i Ålborg i årene omkring statsbankerotten skildres i *Kjeld Galster: Agent Johan Georg Galster* (Fra Himmerland og Kjær herred 1948). I *Åge Bertelsen: Store danske personligheder* (I-II, 1949) er korte biografier af brygger J. C. Jacobsen, C. F. Tietgen og G. A. Hagemann; meget lidt givende er *Aage Heinberg: H. N. Andersen* (1952), og *Poul Anker Heegaard: Bidrag til familien Heegaards historie* (1952) er ren slægtshistorie. En jævn og ligefrem biografi af Peder Nielsen, grundlæggeren af Pedershåb maskinfabrik i Brønderslev, er *Kaj Christiansen: Fra drøm til mål* (1954), som væsentligt holder sig til personskildringen. Et kort levnedsskildre af grundlæggeren af Vejles bomuldsindustri foreligger med *Poul Fløe Svenningsen: Konsul M. Windfeld-Hansen* (1954).

18. Uden at industrien er gjort til genstand for samlede fremstillinger i de forskellige byhistorier, kan man dog finde enkelte oplysninger i dem. Det er navnlig meddelelser om virksomhedernes oprettelsesår og om indehaverne, man har medtaget, og det må undre, at industriens betydning for byernes liv ikke optager mere plads i byhistorierne — det er, som om forfatterne standser lidt efter midten af det 19. århundrede, netop hvor der efter århundreders stilstand indtræder en ændring i bysamfundenes struktur. Den følgende tids »behandling« overlades til maskerede annoncebureau'er, der udgiver det ene topografiske værk efter det andet, ikke mindst har den her betragtede periode været rig på

sådanne bøger. De fabrikeres gerne efter den recept, at man efter en historisk oversigt — i mange tilfælde udarbejdet af udmærkede forfattere — går over til det, der er værkets kerne: omtaler af de enkelte virksomheders historie, for hovedpartens vedkommende vistnok leveret af det pågældende firma selv. Værdien af de industrihistoriske bidrag i et sådant værk er naturligvis i mange henseender tvivlsom, men i den retning at give data for de enkelte firmaer og oplysninger om arten af deres fabrikation bliver de alligevel nyttige for historikeren, og den, der beskæftiger sig med industrien under en større synsvinkel, kan nu og da have grund til at søge til disse bøger. Byhistorikeren kan også, når han skal behandle erhvervslivet efter 1850, og det bliver han efterhånden nødt til, have nytte af dem. I den følgende omtale af den topografiske litteratur er værker, betegnede som annonceværker, af den lige nævnte karakter, de enkelte omtales ikke nærmere, da de i det væsentlige er skåret over samme læst.

Hovedstadsområdet er behandlet i *Svend Aakjær, Lebech og Norn: København før og nu* (I-IV, 1947—49), som kun i ringe grad omtaler industrielle forhold. Professor Albert Olsen har i 1. bind skrevet en oversigt over den økonomiske udvikling, men den er ganske kort og lægger hovedvægten på handelen. Værket er imidlertid lagt an som billedværk, og i den retning tilfredsstillende i udmærket grad industrihistoriske hensyn med ikke få billeder af virksomheder og maskiner. Mindre nyt bringer *Alfred Bindselev (red.): København. By og erhverv gennem 500 år* (I-II, 1950), hvor Kjeld Winding giver et udmærket rids af industriens opståen og udvikling, medens stadsingeniør Olaf Forchhammer skriver alt for kort og uden historisk baggrund om industriens placering. I *Poul Nørlund m.fl.: København 1888—1945* (1948) er der adskilligt industrihistorisk stof med korte, men gode omtaler af udstillingen 1888, Philip Schous arbejde, det industrielle i byudviklingen, Alexander Foss, dieselmotoren, svovlsyrefabrikkerne, Sadolin & Holmblad, medicinalindustrien, tobaksindustrien, Hellesens enke og bryggeriindustrien. *Eiler Nystrom: Frederiksbergs historie* (III, 1953) er en strengt topografisk beskrivelse, hvori også kort omtales enkelte industrivirksomheder, bl. a. kattunfabrikken ved Wodrofgaard fra 1778. Af tilsvarende karakter er *L. Gøtfredsen: Gentofte* (II, 1952, III, 1954), her er bl. a. kortere beskrivelser af Tuborg fabrikker og Mitchells strømpefabrik. Industrielle billeder — i øvrigt forbavsende få — finder man også i *Mogens Lebech: Gamle københavnske billeder* (1950), i *Steffen Linvald, Ernst Mentze og Friis Møller: Danmarks hovedstad fra landsby til storby* (1948) og i *Flemming Madsen: 111 billeder fra Lyngby-Tårnbæk* (1954).

Sjælland uden for hovedstaden er kun repræsenteret ved det lille annoncehæfte *O. Petersen: Næstved. Historie-Næringsliv* (1945). En klasse for sig er dog de hidtil udkomne amtsbind af den nye *Trap:*

Danmark, hvor Frederiksborg, Holbæk og Sorø amter foreligger (1953 og 1954), men industrien er kun ganske kort omtalt.

Lolland-Falster møder op med et omfangsrigt annonceværk *K. Spilcker: Lolland-Falster, Fejø, Tunø, Askø og Bogø* (I-II, 1946), som dog ikke engang står mål med de øvrige værker af samme karakter. I *C. C. Haugner: Nakskov købstads historie* (I-II, 1945) fortælles kort om Nakskov skibsværft, H. N. Andersen og Ø. K. Endvidere behandles sukkerfabrikken og »indforskrivningen« af de polske arbejdere. Endelig omtales ganske kort en række mindre industrivirksomheder gennem de sidste hundrede år, hvorimod der ikke gøres noget forsøg på at belyse industriens betydning for byens udvikling.

I *Emil Ruge og Ivar Madsen: Rønnebogen* (1952) gives en række navne og data for industrivirksomheder. Tilløb — heller ikke mere — til lidt teknisk historie er der i et afsnit om keramikindustrien. Meget kort, men vistnok fordi byen har været uden industri, er det industrihistoriske islæt i *P. L. Dam og H. K. Larsen: Åkirkeby 1346—1946* (1951), hvor kun omtales et dampbrænderi, oprettet efter 1850. Nogle industrihistoriske oplysninger kan også hentes i *Palle Wichmann Olsen: Hundrede år på en klippeø* (1948), der meget fikst og underholdende gengiver klip fra bornholmske aviser.

Heller ikke Fyn er synderlig rigt repræsenteret. Noget er der i annonceværkerne *Rich. Madsen: Middelfart* (1947) og *Kjeld Spilcker: Langeland* (1947). I en samlet beskrivelse af de fynske byer *Olaf Wenstrup: Vore gamle købstæder* (1947) har man på mærkelig måde formået at gå uden om både industri og andet af betydning for byerne.

Jylland er som helhed beskrevet topografisk i det smukke værk »*Danmark før og nu*« (hidtil udkommet tre bind om Jylland, 1952—54), hvor også industrien behandles dels som led i fællesoversigter over næringslivets historie, dels under de enkelte byer. Måske kunne man — det gælder navnlig i flere af bybeskrivelserne — have ønsket noget mere om industriens udvikling, men som helhed er det godt. Derimod er der et mærkeligt misforhold i de ikke få annonceværker, som har søgt afsætning i Jylland. Medens man bringer en lang række af de sædvanlige rids af de enkelte virksomheder, så søger man ikke i de historiske indledninger at give noget samlet indtryk af næringslivets udvikling. Man havde sikkert tjent lige så godt, om man på den måde havde ladet indledning og øvrige tekst svare til hinanden. I *Rich. Madsen: Vendsyssel og Han herred* (1947) skriver Hakon Mielche utrolig snakkende om Pedershåb maskinfabrik i Brønderslev, som nok ellers kunne fortjene en ordentlig omtale. »*Viborg amt*« (I-II, 1946) har som medarbejdere nogle udmærkede historiske forfattere, men er ellers også et annonceværk. *Rich. Madsen: Himmerland i kikkerten* (1946) er ligeledes et annonceværk, og det samme gælder *Axel Holm: Ålborg amt* (1946).

På et ganske andet plan ligger *Povl v. Spreckelsen: Randers købstads*

historie (I-II, 1952). I andet bind bringes et afsnit om erhvervsudviklingen i byen i nyere tid og for tiden efter 1906 en oversigt over industri-virksomheder med antal beskæftigede, ligeledes sammenknyttes de erhvervsøkonomiske forhold med den trafikale udvikling. I *Niels P. Bjerregård: Af Skives historie* (1947) afvikles industrien på nogle få linier, og med »*Struers historie*« (1947), *Børge Winberg m. fl.: Lemvig som købstad gennem 400 år* (1945) og samme: *Grenå og omegn gennem 500 år* (1945) er vi atter inde i annonceværkernes sfære. *Carl Svenstrup: Grenå i fortid og nutid. Grenå bys historie fra 1800 til nutiden* (1945) er et fyldigt lokalhistorisk arbejde med kortfattede oplysninger om dampvæveriet og andelsslageriet, ligesom der også fortælles om de lokale møller. Af gode grunde er der kun lidt industrihistorie i *Povl Rasmussen og Gustav Albeck: Ebeltoft købstads historie* (1951), dog bringer den data for en række mindre virksomheder. I den endnu ikke afsluttede *C. Lindberg Nielsen: Ringkøbing købstads historie* (1946—48) fortælles kort om den industri, navnlig tobaksindustri, som man søgte at skabe i slutningen af det 18. århundrede.

I »*Katalog over billeder fra det gamle Århus*« (I-II, 1953) er der henvisninger til billeder dels af industrivirksomheder, dels af personer med tilknytning til den lokale industri. Annonceværker af den før nævnte type er »*Århus. Jyllands hovedstad*« (I-II, 1945—46), »*Horsens. Historie. Natur. Erhvervsliv*« (1947), heri dog en ret god samlende oversigt over de største virksomheders historie, og *Børge Winberg: Gennem Varde til eventyrets land* (1945). Det samme gælder *Rich. Madsen: Vejle, den charmerende by* (1947) og »*Fredericia. Mindernes by*« (1948), den sidste ligger endda under det sædvanlige niveau. I *Erik Lund: Fredericia 1650—1950* (1950) er stoffet særdeles fortrinlig behandlet, den er dog i det væsentligste kun en oversigt. Enkelte virksomheder nævnes, men omtalt bliver kun deres bygninger og disses placering i bybilledet. I *Peder Nielsen: Silkeborg i billeder gennem 100 år* (1946), er der medtaget flere gamle industribilleder.

Sønderjylland er kun sparsomt med i denne gruppe. »*Ribe samt Skærbæk, Rødding og Gram*« er et annonceværk, og meget industrihistorie er der ikke i *Hans Vald. Gregersen: Bidrag til Åbenrås økonomiske historie indtil 1730* (Sønderjyske årbøger 1949), her omtales dog teglværksindustrien ved fjorden. Teglværksindustri, kanonstøberi og ølbrygning nævnes også i »*Flensborg bys historie*« (I, 1953), der når frem til 1720. Andet bind kan ventes udsendt i 1955 og vil rumme adskillig mere industrihistorie, selv om erhvervslivet i det hele taget måske ikke har fået den plads i byhistorien, der svarer til byens karakter; det skønt værket i den henseende har mere end de fleste byhistorier.

19. Blandt hjælpemidlerne for det historiske arbejde med industrien kan — foruden naturligvis Statistisk departements publikationer —

nævnes opslagsværker, kildeudgaver og årsberetninger. De velkendte stater har selvfølgelig også ladet høre fra sig i årene efter krigen, deres nytte »i en snæver vending« og som udgangspunkt kan ikke underkendes, men deres almene værdi er stort set tvivlsom. Med pompøs titel foreligger *P. Tolderlund-Hansen: Sønderjysk håndværker- og industrileksikon 1920—50* (1950), et ualmindeligt ligegyldigt arbejde; stort bedre er ikke »*Mænd og deres virke*« (1952—53), omfattende erhvervsvirksomheder fra hele landet. Noget bedre er *Alfred Bindselev: Danmark i genopbygningens tegn* (1951), men på dette område tiltrænges i høj grad en sanering. Veltjent og meget sober er *Krak: Danmarks ældste forretninger* (1950), hvis fjerde udgave medtager virksomheder grundlagt før 1912; det ville være meget værdifuldt, om man i de kommende udgaver optog litteraturhenvisninger til de firmaer, hvorom der er skrevet noget, og nogen økonomisk afgørende belastning ville det næppe betyde. Et udgangspunkt for videre undersøgelser er *Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen: Personregister over Arbejdsgiveren 1900—52* (1954). Et hjælpemiddel foreligger også med *Johan Hvidtfeldt: Håndbog for danske lokalhistorikere* (1952), hvor der dog i flere retninger kunne have været ofret mere på de industrihistoriske artikler, særlig når der sammenlignes med landbrug og ikke mindst fiskeri.

Egentlige kildepublikationer foreligger ikke. Opmærksomheden skal dog henledes på *Kancelliets brevbøger* (1640—41, udsendt 1951), som indeholder omtaler af den ældste industri, og på *Fonden ad usus publicos* (III, 1827—42, udsendt 1947 ved Henny Glarbo), der bringer adskilligt til belysning af industrielle forhold. Med *Frits Jacobsen: Den økonomiske tilstand i Sorø amts købstæder 1735* (Årbog for Sorø amt 1945) erindres man om amtmændenes indberetninger om erhvervsforholdene. Om industriarkiver afleverede til Erhvervsarkivet berettes årligt i *Erhvervs-historisk årbog*.

Mange virksomheder udgiver i forbindelse med regnskabsaflæggelsen ret fyldige årsberetninger, men det vil kræve en uforholdsmæssig plads at komme ind på disse beretninger i denne oversigt. Fremhæves må imidlertid den fortræffelig tilrettelagte »*Dansk industriberetning*«, der årligt udgives af Industrirådet, og hvis ældre årganges eksistens — tilbage til 1906 — for en stor del og til megen skade er forblevet upåagtet af de fleste forfattere af jubilæumsskrifter. Det samme gælder for »*Greens danske fonds og aktier*«s vedkommende, der går tilbage til 1883. Af nytte for arbejdet er også beretningerne fra *Priskontrolrådet* og fra *Arbejds- og fabriktilsynet*.

20. Industrihistorien kan for de seneste år møde op med en meget stor produktion. Hovedparten af denne er imidlertid, som det vil fremgå af oversigten, skabt af forfattere, der ikke er historikere, i mange tilfælde heller ikke skribenter. Det mærkes på resultaterne, oftest giver bøgerne

kun de ydre rammer for virksomhedens, organisationens eller branchens historie ledsaget af ledernes biografier. Væsentlige spørgsmål — f. eks. produktionens art og omfang, kapitalforhold, teknik, salgsorganisation — lades ubesvarede, modsat hvad der er tilfældet i andre lande. Skylden må søges både hos industrien og historikerne. Når det gælder et stykke malerarbejde i kontorerne, henvender man sig ikke til en betroet mand i administrationen, som kan lide at male; men når det gælder en skildring af firmaets historie, da lader man rask væk en mand komme til, der dyrker lidt historie som hobby, eller som på ganske andre felter har vist nogen skriveevne — dette på samme tid som man allierer sig med den bedste fagkundskab på bogtrykkets område. På historikerne må lægges den skyld, at de ikke viser, hvad de formår. Skriver de først — også egns-historikerne på deres sted — nogle industrihistoriske arbejder, som ikke blot fagligt er tilfredsstillende, men tillige i kraft af oplæg og stil kan fængsle en videre kreds af læsere, da vil industrilederne sikkert også få blikket op for, at deres fag har en historie, der ikke alene har et videnskabeligt krav på at blive skrevet, men også en betydelig almen interesse.

Det vil undertiden være hensigtsmæssigt at sammenholde ovenstående med Vagn Dybdahls oversigt over den handelshistoriske litteratur i Fortid og Nutid bd. 18. El-, gas-, og vandværker er ikke medtaget. For årene efter 1949, det sidste år, hvor Dansk bogfortegnelses femårshind foreligger, er oversigten ikke så fyldig som for de foregående år. Årsudgaven af bogfortegnelsen er for jubilæumsskrifternes vedkommende ikke nær fuldstændig; det var meget ønskeligt, om udgivere af jubilæumsskrifter straks sendte et eksemplar til bogfortegnelsen. I øvrigt synes pligtafleveringen også i nogen grad at svigte med hensyn til disse publikationer — om ikke andre burde de virksomheder, der ofrer store beløb på udgivelsen af jubilæumsskrifter, drage omsorg for, at skriftet bevares for eftertiden ved aflevering til de offentlige samlinger.

NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKJÆR)
KØBENHAVN

DIS-Danmark

